

Ե Ս Տ Ղ Ի Կ

Ե Ր Ե Ի Ե Լ Ե Ա Ն

Փ ի Ա Գ ի Ք ի

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ՝ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ՝

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԲՆԱԿԱՆ

ԱՍԱՐԻ. ԹԻՒՆ 3.

1855

ՄԱՐՏ 1.

ԱՋԴԱՅԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

(Թայմայ. թ. Երեւելի Անդրիոսայն Հայոստան լըտծ ճանապարհորդութիւնը.)

(Երազմանիւթիւն Լ Վերջ)

Այս միջոցին մեր տառաջարկը հետը մեկ երկու հոգի առած մօտաւ կայ տեղաւորքը ու գիւղերը իջեան մը գտնելու դիմաց = Դամէ մը ուրախութեամբ դարձաւ եկաւ մեղի՝ դատած որոնդօկը տանելու, ուր ամբողջ գիւղեր մը հանգիստ անցրնելէս ետքը, հետեւեալ առաւել տառայ յապաղելու գիւղէն ճամբայ ելանք, ու բուռական ժամանակ տանայն ու լը.

«Իկ դաշտե մը առաջ երթալով, ըսկրտանք կամաց կամաց ճամբայնիւ լեռնէ մը վեր շահել: Այս տեղէն արայծաւ ու ճերմակ դաշտի մը վրայ կը նայէինք, որուն հեռուօր ծայրը կը տեսնուէր Արարատ լեռը, իւր բարձր գագաթը մինչեւ ամպերը վեր չուլցած. թէպէտ և շատ հեռուն էր, բայց իւր վերջնալի մեծութեւնէն կարծես թէ մօտը կերելալ. առիւտն կրակ դարձած սկաւառակը կը դրոսէր իւր անհուն անպարէզին մէջ լեռանը ետեւէն, որուն զմայլելի

Տես թիւ 2. Երեւ 21.

լուսովը բնութեան սքանչելի մէկ պատկեր մը կը ձեւացնէր :

Հոս կը փափաքէի բաւական ժաւանակ կանկ առնել այս հսկայն, Հալոց այս անզուգական սրբաբանքներէն մէկը տեսնելու ու զմայելու, որուն բոլորաթիւ սրտառուչ լուութիւն մըն էր պատած : Վերջապէս լեռան ստորոտէն անցնելով, իջանք նոյն ընդարձակ դաշտը, որն որ Արարատ լեռան ոտքէն քսան կամ երեսուն մղոն հեռու էր :

Այս դաշտին մէջէն սկսանք մեր ճամբան շտկել դէպ ՚ի Պայաղիտ, որն որ հազարաւոր անցքերով բարձր ու ապառաժուտ լեռնէ մը գլուխ ցըցուած ժայռի մը վրայ շինուած էր : Տուները երկու կողմէն ժայռին խոր ճեղքուածքներուն մէջն էին, անանկ որ անոնց կէսը չկրնար տեսնուիլ, մինչեւ որ մագլթի վեր չելլուի, և այն պատուուածքներուն մէջ չինջնուի : Երբոր քաղաքը մտանք սկսանք այն խոր ու մթին գիշերուան մէջ երկար ժամանակ վեր վար պտրտիլ, շատ տուներ կը տեսնուէր որոնք դրեթէ աւերակ էին դարձեր : Այս տխուր տեղուանքը այն խեղճ հայոց բնակարաններն էին զորոնք Ռուսերը առեր տարեր էին իրենց հայրենիքէն. չեթէ միայն քաղքին ու շրջակայ երկիրներուն մարդիկը տարած էին, հապա բոլոր չտարուելիք բաներն ալ կործաներ ու ապականեր էին :

Հայաստանին այդ մասին մէջ եղած տուններն ու գիւղերը, ուրիշ մեր ճանապարհորդութիւնը կը շարունակէինք, նուաստ բնակութիւններ էին. Պայաղիտ քաղքէն անդին հեռուէն աղէկ ճամբայ մը գտանք, բայց անմիջապէս սկսաւ լեռներէն ոստիկ հողմ մը փչել : Վեր ելած ժամանակս սկսաւ ձիւնը խորունկնալ, ճամբուն հետքը ամենեւին չէր տեսնուէր և կատարելապէս օդը մթնէր :

Երբ : Յուսահատութիւնը ամէնուն վրայ տիրապետեց, ու ապառաժ քարի մը տակ մտած, կեցեր մեր մահ ունը կ'սպասէինք : Ուղեցինք այս միջոցին մեր թողած տեղը դառնալ, բայց ձիւնին սաստիկութենէն ճամբայները բոլորովին անցայտ էին եղեր : Վիշերը վրայ հասաւ, մութը չորս դին պատեց, ուստի մենք ալ կորսուելու ու մեռնելու երկիւղէն բռնադատեալ տոխպուեցանք խարխալիւ մասնաւոր ուղղութեամբ մը առաջ երթալ գիւղ մը գտնելու նըպատակաւ, վստն զի ոմանք կրէին թէ այն տեղուանքը գտնուելու է : Յուսահատութեամբ լեցուած վեր վար պտրտելէս ետեւ վերջապէս հեռուէն գիշերուան ցուրտ հողմին սուլելուն հետ շան մը հաչելու ձայնը ականջնուս հասաւ :

Արձանակ մը պարպեցինք յուսահատութեան մէջ ըլլալուս նշան, ու նոր ոյժ մը առած այն ձիւնապատ առապար տեղուանքէն կայր զիւրայն սկսանք յառաջ երթալ : Հասանք քարանձաւի մը բերանը, ուր խելմը հովիւ իրենց բնակարան էին շիներ : Ասոնք մեծ մարդասիրութեամբ հիւրընկալութիւն ըրին մեզի, ու նոյն գիշերը հոն անցուցինք : Արշալուսի ժամանակ կանուխկեկ արթնցայ ու տեսնելով որ ձիւնն ու ցուրտը առջի օրուէն սաստիկ է, ու չկրնանք պիտի մեր ճամբան շարունակել, միտքերնիս դրինք մօտակայ գիւղերէն մէկը երթալ նոյն հովիւներուն առաջնորդութեամբ, ու հոն մնալ մինչեւ որ կարաւան մը անցնելու ըլլայ :

Այս խորհրդով գիւղ մը գացինք, ուր բարեբաղդաբար քանի մը օր հանգիստ անցուցինք : Վերջապէս օր մը կարաւանի մը հետ ճամբայ ելանք դէպ ՚ի Վարին, որն որ Հայաստանի երեւելի քաղքերէն մէկն էր : Այս

յին օրհնութեամբ օրհնած , բու բունեղդ : Աստուածաշնորհութե նա խանձովը զօրացած , ո՞վ կըսէ որ բու ոստերդ կը չորնան :

Երբեմն սակեղորոշմ արծիւներն , յաղթական առիւծները , այսօր մի այն ազգասիրութիւնը ու Հայրենեաց Ասրը քու փառացդ դրօշակները կը զարդարեն . այն հայրենաւանդ միաբանութեան , այն նախնեաց մշտաբարձ սիրոյն նախանձն էր , որով Սահակ Պարթեւ ճշմարիտ յաղթող դիւցազն ասպետ մը , դառն պանդխտութեանց տարադէմ նորանոր վշտանդաց ու տարժանելի ճգնաց դիւմագրու , աներեւոյթ ձեռքի մը ան վըրկանդ պաշտպանութեամբը՝ Աղբս տգիտութեան մահահրաւէր ճիրաններէն ու արիւնքուռչա ժանիքներէն ճողոսկէր , հայրենի առաքինութիւններով զարդարած , պանծալի ու քաջալա բարեմասնութիւններով ճախացուցած . կրկին միաբանութեան նշան , տխուր Հայաստանիս բանբեր կը փութայ : Արթնցաւ Արամեան աղգը , արթնցաւ իւր խորունկ քնոյն թմբոնութենէն քաղցր ակնկալութիւններով իւր անզուգապանծ վաղեմի փառքերը նորոգելու , որոնց՝ անցած դարերուն անյաղթելի կոթողներն են վկայ : Հայրենասիրութեան կրակը մարած չէ , թէպէտ և ժամանակ մը յիշատակաց աղօտ մոխրին տակն էր ծածկուած . այն հայրենեաց սիրոյն կայծը՝ իւր թաղուած տխուր աւերակներուն տակէն ազգասիրութեան անոյշ ու խաղաղ հողմովը արծառ ծած , թռաւ մոռալ իւր նախնեաց հարադատ զաւկներուն դիւրադգոծ սիրտը , իւր նախնի հնոցը , վառեց միաբանութեան հուրը , կարծես ի մի հալոց յօդեց շաղկապեց ամէնը մէկ , միաբանական հանդոյցը կապեց անխղճ իւրաքանչիւր ազգակցին սիրտը մէկդմէկու , կրնամ ըսել , մէկ խօսք

բով , Հայոց Աղբ , իբրեւ նոր փիւսնիկ ցատկեց իւր նոր խանձարէն , թօթվեց ինքզինքը իւր մթնցած աղօտ վիճակէն , ելաւ իրաւացի յոյս սերով ու փառքերով լեցուած ընդհանուր քաղաքականութեան կեդրոնը դիմելու . լուսաւորեցաւ մտաց աչուքները , առաջնորդել իւր զաւկը ներուն իւր հետախաղաց շուղէն դիտութեան ճամբան , ու քամել ա նոնց մատաղ շրթունքներուն մէջ ի մաստութեան կաթի ու մեղու ծոբանը . և ուսման քաղցր ճաշակուրդ անձաշակ ոգիները պարարել : Բորբոքեցաւ Աղբասիրաց սրտերուն մէջ հայրենեաց կրակ մը , նոր ակնկալութիւն , նոր սէր արթնցաւ ամէն տեղ լուսաւորութեան և ուսումնաւ կանութեան հայադրոշմ յաղթական պատկերը կախելու . հրաշալի եռանդով , անընկճելի ճգամը վաղեմի նախանձելի վիճակը նորոգելու . անբաւելի ու օրհնասիրագեւ խրախոյսներով իւր նսեմաստուեր թաղուած փառքերը վերականգնելու . ու հայրենի աղգիս քայքայեալ տանը սիւն ամբուութեան ու հաստատուն նեցուկներ դնելու այն ազգասիրաց սրբապանուէր ձեռնառութիւնը , որոնց քաղցր հովանաւորութեանը տակ ու օրհնածիր շնորհացը առ թիւ , այսօր դարձաւ իւր Պաշտպան Հայրապետին փառաւոր Տարեդարձը , տօնախմբելու սլաութը ունի , որուն հանդիսակից ըլլալու համար անկեղծ ազգասիրութեան թելադրութեամբ եկեր էք հոս ժողովուրդ :

Օրհնեալ է Աստուած , Աղբս , Հայոց Աղբ կրնամ , աներեւոյթ ձեռքի մը աննկուն պաշտպանութեամբը օրէ օր լուսաւորութեան աստարեղէն մէջ մէյմէկ հսկայաքայլ յառաջագէմ քայլափոխ կ'առնէ , կը յառաջանայ իւր ցանկալի շաւղը , իրեն նպատակին կրնամ ըսել իւր

իրաւամբ 'ի գործ գնելուն համար էր որ Պ. Բրոթէսթանդ հեղինակները գրեց են թէ, Ո՞վ աւել փաստացաւ լուսաւորեալ և քաղաքակրթեալ ժողովրդոց առջև ասանկ ընկալաւ իւր Բռնակը. Բրոթէսթանդները արդեօք, որոնք առաքաւիրաւ վարձուցող իւր իրենց իրաւունքը լռեցին, իսկ իւր հայոց բռն ինչ Պարիսիոսը՝ որ ասանկ անվայել փոխարէն իւր ըստ աս առաքաւիրաւ Բարաւարդութեան :

Ի՞նչ երեսով արդեօք ասանկ արգար վարմունքի մը դէմ կը գանգատին. մի թէ Սրբազան Հոգիի մը իրաւացի ընթացքը հրապարակաւ անիրաւ հանել կուզեն : Աս էր արդեօք Պ. Բրոթէսթանդներուն յատուկ նպատակը. իրաւը անիրաւ հանել : Ամենքը կրնան համարձակ վկայել որ աս անիրաւութիւն իրենց խօսածն է :

Իրագրին հեղինակները շինծու պարծանքով մը աս յայտնի սուտն ալ չամաչելով կը վստահին հրատարակելու մեռնողին համար թէ, իր վերջին խօսքերուն մէջ աս ալ ըստ որ Բրոթէսթանդ Յիսուսով ուրախ է : Աս խօսքը իրենք լսեցին արդեօք որ մօտը

էին. ուստի ուրիշ ստուգել պէտք է, 'ի հարկէ մեռելին մօտը գտնուող պարագաներէն : Անոնք միաբերան ասանկ պարզապէս կը վկայեն և ճշմարտութեամբ կը խօսին թէ, « իր հոգեւորութեան սաստիկ վերջին տագնապին մէջը հարցուցինք իրեն ի՞նչ կըլլաս, պատասխանեց թէ « Ա՞ճ բարկացուցեր եմ » ասկից զատ ուրիշ աւելի խօսք մը չըլտուեցաւ բերանէն, ընդուն կապուեցաւ քառորդ մը միջոց չանցաւ հոգին փչեց » :

Իսկ, Սիրելի ընթերցողք, տեսնենք անգամ մը ասոնք ըսողները ի՞նչ կարգի տէր մարդիկներ են, և ասանկ զուրկելն են ետեւ ալ ինքզինքնին ի՞նչ կ'անուանեն. Աւարտական իսկ լուսաւորեալ Բրիտանիայ : Անոնք ան Բրիտանոններէն են որ իրենց բիւրաւոր անվայել գործածներնուն հետ Աւետարանն ալ ծոցերնուն կը հանեն :

Այսուհետեւ շատ աղէկ կընեն Պ. Բրոթէսթանդները թէ որ իրենց բռնած չար վարմունքին և Աւետարանական բառին մէջի եղած հեռաւոր տարածութիւնը չափելու ըլլան :

ԲԱՆԱՍՏԵՂԺ ՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԺ ՈՒԹԻՒՆ

Բան քցծերոյ .

Հիմալ ևս, ո՞ր ալիւրդ, հէծեա տրտում անմընիթար,
Սըրարչաւ ճընչեալ տարեաց ընդ ծանրութեան և բիւր վայից .
Բո առոյգ էանց հասակ և բերկրութիւնք զոյգ ընդ նըմին,
Եւ առուրքդ ձայնեն այժմ քեզ « Ժամ է տհա՛ Ժամ մեկնելոյ » :
Դարձիր ճն, ո՞ր հինաւուրցդ, չեւ ևս արփին կենացդ չեղեալ,
Ուռենեաց անդ սըգազգած և բաղեղանց արտասուաթուրմ,
Եւ ոչ ևս չըմին ցըրտիկ՝ որ զքայլ մերժէ ոտիցդ դողդոջ .
Սըլլատու քոյն դադար անդր 'ի հըպոյ անդր է այո՛ :
Օ՛րն պատրաստ զանձնդ արա՛ քո ըզլերջին տալ հըրաժեշտ,
Ըրփենւոյն ամարայնոյ և ձըմերան լուսնոյ փաղփուռ .

Եւ քանդումըն կայթ 'ի կայթ խաղայ լոջէտ վարույն յիմար :
 Վսեմութիւն և մեծութիւն չըքեղ գընտոյս հողաղանդուած ,
 Ուր յաւէժ յիմարութիւն կայր և մընայր հաստակաւոյ
 Ի անուն եւեթ ունայն , է ձայն եւեթ խաբեօրատիր ,
 Տեսարան սոսկ խաբուսիկ , տեսարան սոսկ ունայնութեան :
 Տուր ինձ արդ զատեղն փայլուն , տուր ինձ զերկնից հաստատութիւն ,
 Տուր և ինձ ըզտարակոյ զերկնից ըզդունդ կամարածեւ ,
 Ի վեր քան յառնել անդէն տեսարանաց աղջամըլին
 Ըւերման ահագնալուր և անյուսութեան աղետաւոր :
 Ըյն բնական հուրքն ջերմաջերմ որ վառէին զմիտս եռանդեամբ ,
 Ըյժմ տըխուր և նըւաղեալ 'ի թոյր փայլին յաղօտաբին :
 Իերկրութիւն զիւր նըւիրեալ է սիրտ վըշտաց ծանրաթախիծ .
 Եւ ինքնին սէրն կաթօքին յեղափոխեալ է հեծութեանց :
 Խընդութիւնք գինւոյ քաղցրիկ որ են պարծանքդ սընատափր ,
 Խընդութիւնք այն հեշտագինք ըզցաւս մեղմեն քո վայրիկ մի .
 Հասկաբաղ անց ժամանակ , սրանցաւ անդէն գեղեցիկութիւն ,
 Եւ խաւարքն լըրթագոյն քօղաւորէ զհոգին անդրէն :
 Ս'ի ուրեմն , մի աստ խընդրէր զերանութիւն յաւէժական ,
 Ուր երբէք չըգըտանի այն խկական երջանկութիւն .
 Իղձ լիլիր , ուր անուշակ բուրեն ծաղիկք երանդ երանդ ,
 Ուր չըքնաղ ծաղկունք անմահ պըճնաղարդեն զգետին անհատ
 Ուր և տունիք կենաց քընքոյչ 'ի գեղ պըճենն ըզդաշտորայս ,
 Ուր զըւարթ դեղ դալարիք ցանկ բողբոշն տարւոյն պըսակ , —
 Ըյն չըքնաղ շունչն կենդանի , այն լուսափայլ հոգին անմահ ,
 Չանձրացեալ կոյ աւատիկ յիւրմէ առաի բնակութենէն ,
 Ծիրանածայր իբր արուսեակ որ ընդ առաջ երթայ աւուր
 Սիւսանգամ բերեւ 'ի ձեռս միջորեական ըզբարձրութիւն .
 Հասանէ փայլ աշալուրչ — չէ նըմա պարտ կալ ընդերկար ,
 Սարսըռիլ 'ի սառնապատ դաշտափայրի միոյ վերայ :
 Սըրայաւ ընթացք կենաց ազէ պատրաստ լեր դու բաղդիդ —
 Որ մըտաց մեղ մահացուացս ազատութիւն է ցանկալի ,
 Ըրարլին մահկանացու ըստեղծ ըզմեղ — մեք և նըմին ,
 Ըրարչին մեք յանձնեսցուք , Ըրարչին զմեղ ու զհոգս համայն :

Փ Ո Ւ Ո Ր Ի Կ

Պէտքս նուազն նուախանգիստ հասնիլը¹ :

Փոթորիկը երթալով կը սաստկաւնար , և գրեթէ մինչեւ կէս գիշերէն ետեւ տեւեց : Թէպէտ և Ուռսէլ տիկինը Լստուծոյ ապաւինող կնիկնէրէն մէկն էր , բայց իր օրտին նեղու

Տես թիւ 2, երես 24 :

Թենէն մինչեւ առտու չուղեց քնաւալ Թէն երբեմն երբեմն մէյմէլ քիչ կը մրափէր , բայց ան ալ անհանգիստ և տաղտկալի կերպով . առտունց կանուխ ելաւ , և իր կնիկաւնը գլխուն եկած բաներուն անծաւոթ ըլլալով , կը խորհէր թէ անդեօք անտեսած նաւերնին իրօք ս'ն էր մի Լճառվան զուարճալի առտու մընէր , երբոր ամպերը ցրուեր էին , և

ըր արթնցուց ։

Ռուսէլ տիկինը [և Աննան շուտ մը երեւան ելան, և իր մայրը իր տղուն բնական վստահութիւնը աղէկ գիտնալուն այս անգամ անոր խօսքին մտիկ չընեղիք չըրաւ ։

Կարծեմ թէ աս անգամ շիտակ կը զրուցես կոր տղաս, ըսաւ Ռուսէլ տիկինը, դէպ ՚ի պատուհանին մօտեւ նալով և աչքը նաւահանգստին մէջ եղած նաւին վրայ տնկելով ։

Հիմա ի՞նչ կըսես, մայր իմ, հարցուց Գուլիէլմոս սրտառու չ կերպով մը ձեռքը երեսին վրայ դնելով ։

Ի՞նչ ըսեմ տղաս, աղէկ մը չեմ գիտեր, ըսաւ Ռուսէլ տիկինը, թէ որ բլուրին ծայրը երթալու ըլլանք առաւել աղէկ կը գիտենք նաւը ։

Աստի ամէնքն ալ քիչ մը հեռուն գագաթի մը վրայ ելան, ուրկէ տու նէն տեսածնուն աւելի աղէկ կը տեսնուէր ։

Չեմ կարծեր որ Պէդսի Աննան ըլլայ ան, ըսաւ Աննա, տեսնա՞նք մը ի՞նչ տգեղ երեւոյթ ունի, ան նաւը ի՞նչ եղեր է արգօք, մայր իմ ։

Ով կ'ըլլայ նէ ըլլայ շատ գէշ փութորիկի հանդիպած պիտի ըլլայ, ըսաւ Ռուսէլ տիկինը ։

Մայր իմ կերեւայ թէ, ըսաւ Աննա, կայմերուն բոլորն ալ կոտրած են ։

Աս նաւը մէկ պղտիկ կայմով մը նաւահանգստը մտեր է, ըսաւ Ռուսէլ տիկինը, և սոսկալի փութորիկի մը հանդիպած պիտի ըլլայ, օրհնեալ ըլլայ տէրը որ անոնք աղատեր է ։

Ուրեմն անիկա Պէդսի Աննան է, ըսաւ Գուլիէլմոս, իր մօրը խռովութիւնը տեսնալով ։ Կարծեմ թէ ան է, տղաս, ըսաւ Ռուսէլ տիկինը, շնորհակալ ըլլանք Աստուծոյ որ ուղղմեր է անոնց, թէ որ քու հայրդ և իր մարդիկները ողջ առողջ աղատած են ։

Ո՛հ, ինչպէս կը սոսկամ, ըսաւ Աննա, գուցէ ավերները հայրերնիս առած տարած ըլլան ։

Աս չեմ հաւատար, անդիկա, ըսաւ Ռուսէլ տիկինը, որ ատեն հետը բերած դիտակը պատրաստեց նաւեցաւ ։

Անոր ձեռքը քիչ մը կը դողդողար և ինչպէս չդողդողար անանկ սիրելի կնկան մը ձեռքը ասանկ ժամանակ, որ ատեն դիտակը դէպ ՚ի նաւուն կուղղէր ։

Քիչ մը ատեն երեսին գոյնը նետեց, բայց քիչ ատենէն կրկին իր տեղը դարձաւ, և մէկ անուշ խնդում մը տեսնելէցաւ դէմքին վրայ ։

Սրբել տղաքս, հայրերնիդ ողջ առողջ հասած է ։

Անիկա կրցար միտենալ, փափաքով մը հարցուց Գուլիէլմոս ։ Կաշա՞նք, մայր իմ, մէյ մ'ալ ես նաւ յիմ ։

Ո՛հ, ըսաւ միտքը յափշտակված տղան, ես ալ տեսայ անիկա, և ահա ան ալ դիտակով մեղի կը նայի կոր ։

Մէյ մ'ալ ես նայիմ, եղբայր իմ Գուլիէլմոս ըսաւ Աննա ։

Եթէ, ըսաւ Գուլիէլմոս, մէյ մ'ալ ձեր թովմասին դէմքը տեսնամ ։

Անիկա այնչափ ձեր էր, որ հայրերնիս կըսէր թէ կը փսխնար որ կը մեռնի, բայց միշտ կերթար ։

Հայրդ տեսար մի, անդիկա, հարցուց Ռուսէլ տիկինը, երբոր դիտակը Աննային տուաւ ։

Չեմ գիտեր, ըսաւ Աննա, բան մը տեսայ բայց ։ Ինծի կերեւոյ թէ դուն դիտակով չպիտի տեսնես անիկա, ըսաւ Ռուսէլ տիկինը, բայց կը յուսամ որ իրիկուն չեղած անիկա հոս պիտի տեսնաս ։ Ո՛հ, ըսաւ Աննա, ես ալ անանկ յոյս ունիմ ։

կայ բերդին դիմացի տեղէն , ուր ծանծաղ մը , և հիւսիւսային կողմը աւաղակոյտ մը կայ : Բայց ՚ի վերայ այսր ամենայնի ճամբան բաւական ընդարձակ է , անանկ որ պատերազմական նաւեր գրեթէ կրնան անցնիլ : Բաղքին մօտ ալ եօթը գրկաւ չափ խորութեամբ երկաթ նետերու յարմար տեղեր կայ :

Բաղքին ներսի կողմը՝ ինչպէս սովորաբար բոլոր Ասիոյ քաղքներուն մէջ , իւր դուրսի կողմէն ունեցած երեւոյթքին չհամեմատիր : Փողոցները նեղ , աղտոտ ու անհարթ են , վաճառանոցները թէ և աղնիւ վաճառքներով լեցուն , բայց շինուածքնին աղւոր չէ : Հիմակու քաղաքը՝ առջինին հետ բաղդատելով շատ աղւոր շինուած է . տուները խոշոր , վայելուչ ու քարաշէն են : Բաղքին այս մասը զուգահեռական կերպով դէպ ՚ի ծովը կիջնայ , ու երկայն թումբի մը հետ հաղորդակցութիւն ունի , ուր իրիկուըները աղնուականները կը շրջագային :

Հոս երկու հատ կարաւանի գեղեցիկ իջեւաններ կայ , քառակուսի հրապարակներով , և գմբէթներով ծածկած՝ ըլլալուն՝ վերջին աստիճան գեղեցիկ երեւոյթ մը ունին : Նոյն պէս վաճառանոցներն ալ կամարակապ ու վայելուչ են ձգուած :

Գրեթէ տուններուն արտաքին երեւոյթքը աղօտ ու տխուր է , բայց ծովու եղերքը շինուած մասը շատ զուարճալի , որոնց պարտեզները միացած են , և ասոնց ստորին կողմը ծովահայեաց ամարանոցներն են շինուած : Բոլոր բնակչաց թիւը 100,000 ի կը հասնի , որոնց մէջ 50 , կամ 60,000 տաճիկ , 30,000 , յոյն , 8000 հայ , ու երկու կամ երեք հազար եւրոպացի կայ : Վերջինները աւելի մարդաշատ ու հաճելի ընկերութիւն մը կը կազմեն հոս , քան թէ ուրիշ

Տաճիկ երկիրները :

Նրկրին բերքը առատ ու հարուստ է . ինչպէս մետաքս , տաճիկան գորգ , չգործուած բամպակ , Գաղատիոյ գեղեցիկ այծու բուրգ , որոնք մեր ձեռակերտներուն շատ կը գործածուին , առատ չամիչ , մշկահոտ գինի , տեսալի տեսալի դեղորայք , խաշնդեղ , սաթ , մուշկ , գուճաղմ , մարգարիտ , խէժ , անդամանդ և ուրիշ թանկագին քարեր : Գուրսէ եկած գլխաւոր վաճառքներն են , բամպակէ հագուստներ , կապար , անագ , ասլակի , և գործուած մետաքս :

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

Ա Ռ Ա Կ

Նախադի հօժա եւ ծեր :

Խելքով աղբորիկ ծերուկին մէկը ,
Իրեն պէս անխիտ ունէր իշուկ մը :
Ասիկա օր մը , կըսէ , ինքնիրեն .
" Երթամ սըտարտիմ սա մօտիկ դաշտերն " ,
" Զի ձըմեռն անցաւ , օգերն բացուեցան " ,
" Ու զարգարուեցան ամէն ձեմարան " .
Կը հեծնի մէյ մ'աւքաշելով էջը ,
Հօլման դէմ ձըգած սլարկ մը մօրուքը :
Հաղիւ կը բացուի . քիչ մը որ տընէն
Իշուկնէ ասոր կը փոխվի մէկէն ,
Ակընջներն տընկած շուրս գին վաղելով ,
Կըսկրտի զըռաւ , շխտեմ ինչ միտքով ,
Ծերուկը վրան խաղկովք մ'եղած ,
Պինտ պինտ գոշումէն սաստիկ սահմըկած ,
Աս ինչ էր , կըսէ , որ եղաւ իշուս
Ասանկալ սեւ ծուն եկած էր գըլխուս ,
Ու երկու ոտքովն դարնելով վորուն ,
Կը կանչէ , ախ՛ , ախ՛ , կատաճ կենդանոյն :
Հա՛ այսպէս ասոնք երկուքն ալ կըլան ,
Փողոցին մարդոց աղւոր տեսարան ,
Վերջապէս չըլլար , կիջնի վար իշին
Ու սանձէն բըռնած կերթայ առջեւէն :
Բայց մեր ծերուկին գալով գըգարը ,
Իրեն պէս մէկու մ'աղբով երթալը ,
Կը ցատկէ վըրան աչքը դարձուցած ,
Մեռնիմ վար չ'իջնամ , կըսէ , երգուընցած :
Ու աս սուր խելքովն երբ առաջ կերթայ ,
Իր սըխալիւ շուտ միտքը կուգայ ,
" Աս ինչ անմտի գործ էր որ ըրի ,

ներելուն կ'օգնեն :

Թողերու վրայի հիւթերուն հոսումէն առաջ եկած սաստիկ հաղերուն համար, կուրծքերը մաքրող դեղերէն զատ՝ արիւն առնելը խարան բանալը¹ շատ հեղ մեծ օգուտ կուտայ :

Պրիշնի² ձիւթէն³ հնդկաց ընկուղին⁴ մեծութեանը չափ ձեռքի մեծութեան համեմատ կակուղ կաշիի կտորի մը վրայ բարակ մը կը տարածես և ուսին երկու ոսկրներուն մէջ տեղը կը փակցնես : Երեք կամ չորս օրը մէյմը հանելու ու մաքրելու է և 15 օրը կամ 3 շաբաթը անգամ մ'ալ նորոգելու է : Յիրաւի ասիկա աժան ու պարզ դեղ մընէ և հետևապէս նետովելու ալ պատշաճ : Թէև շուտ մը օգուտ չընէր բայց թէորքան մը հեղ շարունակ ընելու ըլլաս, դեղերէն ելել կը յաջողի :

Եւ խարանին միակ յարմարութիւնը անոր տուած կ'էնէն է, սակայն անոր գործադրութենէն առաջ եկած օգուտը մտածելու ըլլանք ասիկա բան մը բւեղ չըլլար :

Երբոր կըձեղ սաստիկանայ, խաւանը կը հանես և տեղը չոր լաթով մը կը սրբես կամ քիչ մը տաք կաթով ու ջրով կը լուսաս :

Հաղերը՝ Թողերուն վրայի եղած հոսումներէն զատ ուրիշ շատ պատճառներէ ալ կը ծագին : Երբ կուրծքի օգտակար դեղերով չեն անցնիր : Օրինակի համար, ստամոքսի աղտեղութենէ ու տկարութենէ ծագած հաղի մը մէջ, օշարակները, բուսոց նիւթերը, սերմերէ խոտերէ և պրտուղներէ քամուած խժային հիւթերը և բալասանեան դեղոց ամէն տեսակները վրաս կուտան :

Սաթի⁵ կաղը կրնայ հասկըցվիլ մէյմը՝ Թողերուն մէջի ծագած պակաս

¹ Ետքը աշմադ : ² Ջիֆու : ³ Հիւսիստան ձիւթի :

սութենէն, մէյմ'ալ հիւանդին շունչ առնել տալու ատենը հառաչելէն կամ անոր շունչը բոլորովին ներս քաշելէն : Եւ հաղին անցնիլը գլխաւորաբար ստամոքսին մաքրելէն ու զօրացունելէն առաջ կուգայ . ասոր համար ործացուցիչ¹ և դառն մաքրողական դեղերը շատ աղէկ կուգան :

Չլային կաղը՝ մինակ օդափոխութեամբ և յատուկ վարժութեամբ կրնայ անցնիլ, որոնց հետ նաև մեյմ քնաբեր դեղեր գործածելը շատ աղէկ է : Փոխանակ օձառային դեղա հատի² մեղմացուցիչ հեղանիւթնէրու ոգիի և այլն, որոնք մինակ ծըպտեալ ամիսն են . ամիսնէն ելած հեղուկէն 16, 15, 20 կամ 25 կաթիլ որչափ որ վիճակը կը պահանջէ, պաւկելու ատենը կամ հաղին սաստիկութեան ատենը խմելու է : Ոտլններն ու ձեռքները տաք ջուրին մէջ դնելը շատ անգամ Չլային հաղին սաստիկութիւնը կը տկարացնէ :

Երբոր հաղը ուրիշ ախտի մը նշան կը ցըցունէ ունայն բան է ջանք ընելը առանց ան ախտը բուժողներու, ուրիշ հաղը պատճառած է : Օրորինակ երբոր հաղմը ակուայներուն ելելէն կը պատճառի, մարմինը բաց պահելը, ընտրել ձեղքըրտելը, ակուայներուն դուրս ելելը դիւրացնելը նմանապէս հաղը կը նուաղեցնէ : Երբայն ալ երբոր հաղը ճրճիներէն³ պատճառելու ըլլայ, աս սողունները թափել տուող դեղերը հաղն ալ կը բժշկեն . զորօրինակ դառն մաքրողական դեղեր, իւղային գրեխներ⁴ և այլն :

Կանայք յղութեան վերջի ամիսներուն⁵ մէջ, շատ հեղ հաղէն մեծապէս կը նեղին, զորոնք ընդհանրապէս արիւն առնելով և մարմինը մեղմաբար բաց պահելով կանցնին : Իրենք

¹ Գուսմա : ² Հաղ : ³ Սողուններ : ⁴ Հօդնա

ՕՐՈՒՆԲԱԴԱՆՈՒՄ

Ճէննի անունով Սկովորտի խեղճ կին մը շուն մը ունէր, որ իր պղտի տղուն վրայ խենդ կ'ըլլար, և սովորութիւն ըրած էր քնացած ժամանակը անոր օրորոցին տակը պառկելու: Դժբաղդաբար տղան հիւընտցաւ մեռաւ, ճէննին ան ժամանակը Հաւուքէնի կը բնակէր և իր տղան քաղքին մօտ Բուդէնի մէջ թաղեր էր: Իր մտքին տառապանքներէն ոչ շուն աչքին կ'երեւար և ոչ բան մը, և մէկուն ալ մտքէն չէր անցնէր շանը ինչ ըլլալը որ տղուն թաղութէն ետեւ 13 օրի չափ ալ անցեր էր: Խեղճ մայրը Սքէնիլէն անցնելու ժամանակ միտքը դրաւ որ անգամ մը երթայ տղուն գերեզմանը աչքէ անցնել, և հոն հասածին պէս մէկէն տեսաւ որ իրենց շունը տղուն գերեզմանին վրայ փոս մը բացած, մէջը մտեր պառկեր էր ու անթափեմէն ալ կաշին ոսկորին փակեր էր:

Սքէնիլէն գիւղացի տղայ մը շուն մը ունէր, որուն ձայնը մարդու ձայնին նմանեալն համար շատ կը ջանար որ անոր խօսիլ սորվէր: Կենդանին իրեն կրթութեանը սկսած ժամանակը երեք տարեկան էր: Տղան մեծ աշխատութեամբ ու համբերութեամբ երեք տարեկան մէջ սորվեցուց անոր 50 գերմանական բառեր:

Այցելուները պաշտօն կը փնային երբ շունը թէյ, խահլէ, ու չիբուրթ կ'ըսէր, միայն թէ շունը չըսած տէրը մէյմը առաջ կարտասանէր:

Շունը երաժշտական երգեր հասկընալու շատ ընդունակ է. շատ շուներ եղեգնափողին ձայնը առածնուն պէս ցաւալի վիճակի մը մէջ կ'ընան, և շատ անգամ խեղճուկ կերպով կ'ուռնան և երբեմն ներդառնան և տառապանաց նշաններ ցուցունելուն կը փախչին նոյն տեղէն, ոմանք ալ երաժշտական երգերուն մեծ հաճութեամբ մտիկ կ'ընեն:

Պ. Հօլին կինը Խառլայի Բալէ շուն մը ունէր որ երբ բխնօցով մեղմուկ երգ մը կ'երգըվէր, գիտես թէ սիրտը կտորած կը նստէր մտիկ կ'ընէր:

Նիւ-Յօքըյանտի շան մը վրայ մէկ հետաքրքրաւիան պատմութիւն մը ըսենք, որուն ընկեր մէկ մաթիթիք ըսված տեսակէն շուն մ'ալ կար: Աս շուները առանձին եղած ժամանակնին շատ խելօք էին, բայց քովէ քով եկածնուն պէս կատաղաբար կը կռուէին: Օր մը կամուրջի մը վրայ երկար ծեծկըւտքի մը բռնըվեցան ուրիշ երկուքը մէկանց ծովը ինկան, և երկար ժամանակ լողալէն 'ի դատ փախչելու ուրիշ միջոց մը չունէին. ուստի երկուքն ալ կը ջանային լողալով ցամաքը ելնել: Նիւ-Յօքըյանտի շունը աղէկ լողացող ըլլալուն շատով ցամաքը հասաւ և հոն կանգնած կը թօթվելէր և նոյն միջոցին իրեն բարձրահասակ հակառակորդին շարժումները կը հսկէր՝ որ լողալ գգիտնալուն ջուրին մէջ կը տապալկէր և ընկղմելու ալ վտանգէր մէջն էր: Նիւ-Յօքըյանտի շունը իսկույն վրայ հասնելով կամաց մը անոր վըզնոյն բռնեց և գլուխը ջրէն վեր հանեց ու զանի անիմաս եղբորը հասուց:

Ասիկ ետեւ մէկ մասնաւոր սէր մը անոնց մէջ հաստատուեցաւ և բնաւ իրարու հետ ալ չէին կըս:

ուէր. հասաւ միշտ մէկ տեղ կը կենային, և երբոր պատահամբ մաթիթիքը մեռաւ միւսը խել մը փամանակ անոր վրայ կ'ուռնար ու բան ալ չէր ուտէր:

Անգամ մը տղայ մը երբ իր հօրը Նիւ-Յօքըյանտի շանը հետ եղբորը կայնած կը խաղար, պատահամբ ծովը ինկաւ. շունը մէկէն ցատկեց տղուն ետեւէն, և բռնելով անոր բաճկոնէն եղբորը բերաւ ուր տեղ փայտի մը կտոր գտաւ տղան ու կայնեցաւ առանց վեր ելնելու. կարող ըլլալով, շունը տեսաւ որ տղան վեր չէր կրնար հանել, խօսյն ցատկեց գնաց ու աղբին անդին նայելու առենը ինչ տարեկան աղջիկ մը տեսաւ որ կայնէր լալով կը բռնէր: Մէկէն գնաց անոր շրջագլխէն խածաւ ու սկսաւ քաշել, աղջիկը ետ կը քաշվէր փախչելու բայց շունը անոր փախչելուն ակամբ չի գնելով քաշեց տղուն եղած տեղը բերաւ: Աղջիկը տղան բռնեց և ժամանակ շունը անոր օգնեց, և տղան իրեն վտանգաւոր վիճակէն ազատեցին. և իր արդատած տղուն երեսը լղէլէն ետեւ ցատկեց ծովը և լողալով գնաց տղուն գլուխէն ինկած գլխարկը առաւ բերաւ:

Գիւնոց ցիւնուոր :

Գիւնով զինուոր մը իր հարկաւարտին կը հանդիպի, որ ձիուն վրայ նստած կերթար, կը կայնեցընէ զանի, ու ձիուն տանձէն բռնելով, « ի՞նչ է ա, սոր գիւնոց կըսէ: Հարկաւարտը ասոր չափէ վիզի կըլլած ըլլալը հասկընալով, զանի տուն մը տանել կուտայ որ հոն պառկելով խելքը գլուխը գայ: Հետեւալ օրը հարկաւարտը անոր կերթայ հարցունելու թէ ի՞նչ պիտի տայ իր ձիուն: Տէր իմ կը պատասխանէ զինուորը, ան որ երեկ իրիկուն բու ձիոգնել կուզէր, աս առտու կանուխէկ կըծկը դրաւ գնաց:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՌԱՃՆԵՐ

Գեղեցկութիւնը կենաց ծաղիկն է, իսկ առաքինութիւնը անոր պտուղը:

Լեւել պատրաստ եղիք, կեղծելու զգոյշ, և խրատելու մեղմ:

ՀԱՆԵԼՈՒԿ

Սանգուի մը ունինք մեր ամենուն քով,

Չորս տարեքներով,

Չորս ճարտարապետք հալիւ չափեցին

Զայն եռանկիւնով,

Աստիճաններուն թիւը խմայնար:

Անդամոյս հաշուով,

Միայն կենսաւանդ կրնան վեր ելել

Անկէ իջնալով:

Փետրվար ամսուն հանելուկն էր կողմնացոյց (բուսուլա):